

Inhoudsopgave

24 april 1897	Over pachtcontracten en nog iets.	1
18 april 1904	Turf-Nijverheid in Ierland.....	3
5 januari 1906	Volkswelvaart.....	4
14 augustus 1906	Voorheen en thans.....	6
25 augustus 1906	Geheel alleen.....	7

24 april 1897 **Over pachtcontracten en nog iets.**

II.

5 En nu kom ik volgens belofte nog even terug op hetgeen ik in mijn vorig opstel zeide, dat namelijk door mij iets ion worden bijgebracht, wat tegen mij schijnt te pleiten, als door mij geklaagd wordt over het feit, dat menigmaal ten deze geoordeeld en gevonnisd wordt door hen, die de practijk zelfs niet van hooren zeggen kennen. "Weet gij niet", zoo zal deze of gene mij te gemoet voeren, "dat over het pachtcontract ook menigmaal een hoogst ongunstig oordeel geveld en op verbetering aangedrongen is door 10 onderscheidene groote landbouw-maatschappijen, stellig toch wel tot oordeelen bevoegd, ja! dat ook van die zijde de wenschelijkheid is betoogd, om in een of anderen vorm de risico te verdeelen tusschen huurders en verhuurders." Ik weet dat heel goed, maar ken daaraan niet zooveel waarde toe, om de kracht van mijn betoog ontzenuwd te achten.

15 Ik houd daarbij in het oog, dat niet allen, die *in abstracto* iets wenschelijk noemen, het daarom ook in de practijk uitvoerbaar achten. Om de beteekenis van zoodanige uitspraken der bedoelde maatschappijen op de juiste waarde te schatten, moet men ze niet alleen hooren of lezen, maar ze ook met aandacht nagaan en toetsen, vooral in 20 het zinverband, waarin zij voorkomen. Eindelijk mag ik niet nalaten op te merken, zonder daarmede eenige hatelijkheid te bedoelen, dat in de besturen van groote landbouwmaatschappij naast de eigenlijke landbouwers een onevenredig groot aantal zoogenaamde heeren zitten, die de practijk voor een deel niet of slechts van hooren zeggen kennen. Het onderzoek omtrent het pachtwezen in Utrecht werd door 't 25 *Genootschap van landbouw en kruidkunde* in die provincie opgedragen aan eene commissie, waarin 3 meesters in de rechten, 2 jonkheeren en een groote grondbezitter zaten, doch geen enkel man uit de practijk. Ook hier moet zeker wel gelden: "wanneer over u, dan toch zeker niet zonder u."

30 De verdienstelijke studie over landbouw en kapitaalbelegging door den tegenwoordigen Staatsraad Moltzer, toen hoogleeraar te Amsterdam, opgesteld, lijdt m. i. ook aan de fout, dat te weinig rekening is gehouden met de practijk; dat dit kindeken, in de studeerkamer geboren, ongeschikt is, om in het werkelijke leven zich naar de eischen der practijk te doen gelden. Professor d'Aulnis zegt daarvan, dat hij zich van 35 bespreking daarvan onthield, omdat de schrijver niet de verbetering, doch de verdwijning van het pachtcontract beoogt. En van één der in dat geschrift aangegeven geneesmiddelen: "het *beneficium competentiae*, d. i. de regeling, die den pachter ontslaat van de vastheid der jaarlijksche uitkeering, als buiten zijn schuld de volledige betaling hem zou doen verarmen of in schuld geraken, erkent zelfs mr Levy, die de verpachters haat met een doodelijken haat, en hen ten bloede toe vervolgt, dat 40 de bezwaren, door prof. d'Aulnis daartegen ingebracht, voor hem klemmend zijn. Ook bij de hoofdgedachte dezer doorwrochte studie, om namelijk langs wettelijken weg, eene geheele hervorming in 't leven te roepen van de verhouding tusschen landeigenaars en landgebruiken, waarmede zou moeten samenhangen een reformatie ook van ons hypotheekrecht, voor zoover het den grond betreft, is, meen ik, te weinig 45 gedacht aan de behoeften en de eischen der werkelijkheid. Veel, om één voorbeeld te noemen, wat van toepassing is op de verhuring van hofsteden, geldt niet voor het verpachten van zoogenaamd "los land." En een goed deel van het door de landbouwers gebruikte, bestaat uit zoodanig "los land". Vele bedrijven bestaan uit gebouwen, die den bewoner toekomen, en pachtland, van verschillende eigenaren in gebruik genomen. Het is hier de plaats niet, om het door mij ter sprake gebrachte boek in zijn geheel 50 te behandelen, maar nu ik er toch van rep, moet het mij even van 't hart, dat de vergelijkende beschouwing, die de geleerde schrijver houdt over den *Wilhelminapolder* en de maatschappij *Helenaveen*, welke beschouwing mede dienst moet doen voor zijn betoog, eenigszins steunt op onjuiste, liever gezegd, min juiste mededeelingen. De resultaten van den *Wilhelminapolder* ken ik alleen van hooren zeggen; doch van zeer 55 betrouwbare zijde is mij medegedeeld, dat in den laatsten tijd de uitkomsten weinig schitterend zijn; dat een betrekkelijk gunstig middencijfer geheel te danken is aan de resultaten van een lang vervlogen tijdvak, dat voor goed tot de geschiedenis behoort. De maatschappij *Helenaveen* ken ik door en door, niet alleen als aandeelhouder, maar als iemand, die nu al een lange reeks van jaren de rekening

60 onderzocht; de resultaten waren zeer afwisselend, maar dat ligt voor een deel in
omstandigheden buiten het eigenlijk bedrijf. Uit één balans, die van 1889, te willen
afleiden, dat de veen-industrie de geldelijke hoofdrol speelt, is wel wat kras,
wanneer men nagaat, dat op een inventaris van ruim f546.000 (ik neem dien van 1896)
65 slechts f275.000 voorkomt aan veengronden met den aanhang van dien, als: voorraad
turf, schepen, toogpaarden en turfstrooisel-fabrieken, dus een bijna even groot
bedrag aan andere zaken.
Te zeggen, dat wij van de turf leven, is niet juist: wij danken de goede uitkomsten
nu eens aan dit, dan weer aan dat artikel. Ons streven is juist, om, bij toenemende
70 uitveening, een voor die streken gezond landbouwbedrijf van onze onderneming te
maken.
Een zelfde grief heb ik tegen de artikelen van mr Z. v. d. Bergh in het *Sociaal*
Weekblad, te voren nader door mij gepreciseerd. Ook hier is de kamergeleerde, niet de
practicus aas het woord, zelfs niet de geleerde, die zich geschoold heeft in het
werkelijke leven. Deze artikelen bevatten hier en daar goede wenken en opmerkingen;
75 op critisch standpunt kunnen zij nut doen; maar zoodra de schrijver zijn critiek
vruchtbaar maken en zijn denkbeelden belichamen wil, maakt hij op mij, ca zeker op
velen met mij, den indruk, dat het werkelijke leven ten deze hem vreemd is. Ik zou
tot hem en zijne goedgezinde geestverwanten willen zeggen: "eilieve, komt eens een
poosje bij mij, en laat mij u doen zien hoe het in de practijk gaat; hoort eens de
80 gesprekken tusschen mij en mijn pachters, woont de debatten bij, die aan nieuwe
contracten ten grondslag liggen, hoort de klachten aan en merkt op, hoe ik daaraan
zoek tegemoet te komen. Ik maak mij sterk, dat uwe denkbeelden zich wijzigen zouden."
In het eerste artikel, waarin mr Z. v. d. Bergh de vraag stelt of ons pachtwezen
onverbeterlijk is en, na de daarop ontkennende beantwoording dier vraag, onderzoek !
85 tracht te doen naar de hoofdgebreken en naar de wegen en middelen om tot ver betering
te komen, blijkt al aanstonds, dat, deze auteur buiten de practijk staat tegenover de
min of meer zwartgallige beschouwingen in het prae-advies, dat de heer De Boer voor
de Vereeniging van de Staathuishoudkunde en de Statistiek uitbracht, stelt hij een
vrij wel optimistische opvatting, die echter buiten de werkelijkheid omgaat. Dat de
90 grondeigenaars gaandeweg wijs zullen worden, omdat zij veel geleerd en niets vergeten
hebben, geldt lang niet van allen. De uitwonende bezitters, die zonder eenige kennis
van zaken grond voor geldbelegging kochten in de gulle jaren en alles aan hunne
administrateurs overlaten, zijn hardleersch en bovendien vaak niet in de
95 gelegenheid, om de hun passende wijsheid op te doen. Als zij nu en dan nog in de
courant lezen, hoe er zelfs in dezen voor den landbouw zoo kwijnenden tijd hier en
daar nog fabelachtige prijzen worden besteed, waarvan zij natuurlijk de oorzaak niet
kennen, meenen zij zich te kunnen in slaap wiegen met de bekende spreuk, dat een boer
altoos klaagt en nooit tevreden is. Enkele goede administrateurs niet te na
100 gesproken, is het doorgaande ras dier heeren ook niet geschikt, en ook niet
deswillens, om betere toestanden te scheppen. Wie op het platteland niet genoeg om
handen of gaarne wat bijverdiensten heeft, werpt zich als administrateur op, en toont
al even weinig verstand van de zaak te hebben als de man die hem zijne administratie
opdraagt.
Nu zou men zoo zeggen, dat naar den natuurlijken loop der dingen de andere partij de
105 wijsheid wel aanbrengen en dus het optimisme van mr V. d. Bergh wel rechtvaardigen
zal. Edoch dat is evenmin 't geval. Hoe droevig de omstandigheden ook zijn mogen,
hij, die bij het boerenbedrijf is groot gebracht, loopt er niet gauw uit, en hoopt
maar op betere tijden, zij het ook soms tegen hoop. Wat zal iemand ook beginnen, als
bij op zekeren leeftijd is! Trouwens de schildering van sommige kanten is zoo zwart,
110 dat de werkelijkheid nog lichtzijden te zien geeft. De secretaris der Zeeuwsche
Maatschappij van landbouw en veeteelt, een onderwijzer van zijn ambacht, gaf
beschouwingen over deze zaak, zoo door en door zwart getint, dat zelfs een
zwaartillende boer, gewoonlijk niet wars van het klagen, mij zeide: "zoo erg,
mijnheer, is het God dank nog niet." Mag men dan dhr Vorsterman van Oyen gelooven,
115 dan kan de boer geen cent pacht betalen, en zou de grondeigenaar eigenlijk nog wat
moeten betalen, zoo men zijn land gelieft te gebruiken. Welk een krasse tegenstelling
met de, nog betrekkelijk korten tijd geleden alomme uitgebazuinde theorie (trouwens
ook vrij overdreven!), dat de grondrente de neiging heeft, om steeds te stijgen. Aan
het tweede artikel, dat over de hoofdgebreken van het pachtcontract handelt, is ook
120 een olieluchtje, dat de studeerlamp verraadt, terwijl ik ook vermeen, dat de auteur
in het vuur van zijn betoog zich zelven heeft voorbij gestreefd.
Waar tot nog toe de klacht werd vernomen, dat bij ons tegenwoordig pachtstelsel de
risico uitsluitend op den gebruiker drukte, beoogde de wensch naar verbetering het
daarheen te leiden, dat voor 't vervolg de risico verdeeld was tusschen eigenaar en
125 gebruiker. Deze meester in de rechten schijnt zich daarmede niet tevreden te stellen

en de zaak juist te willen omkeeren, bij vergelijking met het verleden. Hij zegt namelijk: "aan den pachter is door de omstandigheden de kracht onthouden, die noodig was, om de gevolgen van de daling der landbouwproducten geheel op den eigenaar te doen rusten." Mij dunkt, dit is een lapsus calami, de bedoeling zal toch wel wezen, de risico te verdeelen. Ook komt hij heftig op tegen een door prof. d'Aulnis gemaakte vergelijking met den hypotheekgever, die ook niet deelt in de risico van het bedrijf. Mr Z. v. d. Bergh meent dat die vergelijking niet opgaat, en beweert, dat zij hem doet denken aan de anecdote met de philophische eieren; maar indien hij thuis was in de practijk op dit gebied, zou hij zoo niet spreken, en de vergelijking van prof. d'Aulnis zoo uit de hoogte niet wraken. Hoe toch gaat het in de practijk? Een landbouwer meent, dat op een aangekondigde veiling een of ander blok land hem dienstig, of zooals het soms heet, voor hem onmisbaar is. Dan begeeft hij zich naar den een of anderen landeigenaar, met wien hij in betrekking staat, en verzoekt dezen, het óf te koopen, opdat de belanghebbende het pachten kan, óf hem geld te schieten, opdat de gebruiker het koopen kan. De pachtwaarde wordt bepaald, ingeval van mogelijke hypotheek ook de rente; maar de vraag of het hypotheek dan wel pacht zal zijn, blijft vaak onbeslist tot na de veiling, om te zien, wat voor den pachter het voordeeligst is. Zoo gaat het niet bij uitzondering, maar heel dikwijls in de praktijk. Ik durf op dien grond beweren, dat daarom die vergelijking van prof. d'Aulnis nu juist niet zoo heel mank gaat. Mr V. d. Bergh schijnt met prof. Moltzer van meening, dat de billijkheid vordert, ingeval van belangrijke daling der producten, dezelfde regeling te treffen als voor het geheel of gedeeltelijk te-niet-gaan van den oogst; de een zoowel als den ander dwaalt m. i. uit gebrek aan bekendheid met de practijk. Sommige artikelen als ajuin, karwei, ook zelfs aardappelen, zijn zeer speculatief. Als nu die vruchten gedurig aan rijzen of dalen, wat is dan de prijs? Die welke geldt, als de oogsttijd is ingetreden? Maar de eeneboer is veel vroeger gereed om te leveren dan de ander, en bovendien, zal de landbouwer niet bitter klagen, als hem de kans op een zekere winst ontnomen wordt, door hem te dwingen zijn artikel van de hand te doen, als hij meent het te moeten houden? Ook bij het omschrijven van zijn eigenlijk geneesmiddel, het aanstellen van pachtmeesters, blijkt deze Haagsche advocaat geen man van de practijk te zijn. Die pachtmeesters zouden uitnemend zijn, als alle menschen wijs waren en wel deden naar het bekende rijmpje; maar ziet, dan waren zij ook niet noodig, daar alles zich dan vanzelf redde. Waren alle eigenaren en alle gebruikers wijs en deden allen wel, dan zou elke regeling onnoodig zijn. Er ware dan ook te dien opzichte een ideaaltoestand geboren, die het bestaansrecht aan alle mopperaars zou ontnemen. Zoolang het niet zoo is, en de pachtmeesters uit gebrekkige menschen moeten gekozen worden, zou de eenige vrucht van de nieuwe instelling zijn, dat het kwaad verplaatst werd. Men behoeft maar eens in te denken wat er geschied is met de herziening van de ongebouwde eigendommen, om door ervaring te weten, dat hier vruchten zijn aangeboden, die niet naar meer smaken.

I. H. C. HEIJSE.
Middelburg, 17 April 1897.

18 april 1904 **Turf-Nijverheid in Ierland.**

(Van onzen Londenschen Correspondent.)

Tijdens de in 1902 te Cork gehouden tentoonstelling werd daar eene industrieele conferentie bijeengeroepen door het Departement van Landbouw en Technisch Onderwijs in Ierland. Op die conferentie kwam ook de turf-nijverheid ter sprake en sedert is daarover zeer veel verhandeld, met het gevolg dat genoemd departement de heeren A. S. Longh en A. Reeves naar Helenaveen in Nederland en naar Jönköping en Ljungby in Zweden zond, om na te gaan hoe men de nijverheid daar met oordeel dreef. Ze gingen in Juli 1903 naar Vlissingen, waar de Heer Tatlow hen wachtte en togen met hem naar Helenaveen en naar de fabriek van den Heer Van de Blocquery, waar turfstrooisel, turfvezels en turfstof gemaakt worden. De vezels rendeerden beter dan iets anders. De machinerieën voor het scheuren van het mos en voor het pakken in balen worden beschreven als eenigszins verouderd en de hoedanigheid van het turfstrooisel scheen niet bijzonder goed te zijn althans niet zoo goed als wat is Cavan in Ierland geproduceerd wordt. De bezoekers hoorden, dat de onderneming in de laatste jaren 10 à 12 percent dividend afwerpt; maar het trof hen, dat meer winst gemaakt werd met het ontgonnen land dan met de fabriek. Ofschoon de verzamelde gegevens van belang waren, was er toch weinig nut voor Ierland

van te trekken, omdat de toestanden aldaar zoo geheel verschillend zijn.

De bevindingen der bezoekers worden aldus geresumeerd:

10. Zoolang er zooveel goed land onbebouwd is en totdat wij betere gelegenheden voor het vervoer en betere markten hebben, zou het voorstel om de venen in Ierland te ontginnen, en in moestuinen te veranderen, weinig, waarde hebben.
- 195 20. De machinaal bereide turf was van mindere hoedanigheid en geen perfect artikel, maar het was zeer goedkoop en een groot voordeel voor de lieden, die het als brandstof konden gebruiken.
- 200 30. Het maken en verpakken van turfstrooisel is een zeer weinig kostbaar proces en hangt voor zijn slagen voornamelijk af van goedkoope vervoermiddelen.
40. Er moest in Ierland eene opening voor dezen tak van nijverheid bestaan. Want er moet ter plaatse veel vraag naar zijn. Het schijnt vreemd, dat fabrikanten in Nederland groote hoeveelheden naar Belfast en Dublin kunnen verschepen, en dat wij, met even goede grondstoffen, in ons eigen land, niet beter met hen kunnen
- 205 concurreeren.
50. Het bezoek dezer fabriek overtuigt ons, dat er in Ierland verdere proeven genomen moeten worden, maar het succes zal in hooge mate afhangen van de hulp, te verkrijgen door lage spoorwegtarieven, daar goedkoop vervoer noodzakelijk is.
- Van Helenaveen gingen de Heeren naar Jönköping in Zweden, waar zij kennis maakten met
- 210 Dr. Von Feilitzen, directeur van het proefstation aldaar, die hen rondleidde. Zij zagen, dat een gebouw werd opgericht als hoofdkantoor eener maatschappij ter bevordering van de verschillende takken van nijverheid, betrekking hebbende op turf. Deze Maatschappij geniet eene jaarlijksche bijdrage van ongeveer f42,000 van de Zweedsche Regeering en telt 3000 leden, die elk eene kleine contributie betalen.
- 215 Alles wat hier gezien werd, was uiterst nuttig en practisch, en opgemerkt werd, hoezeer de goede lessen en aanwijzingen door de boeren ter harte genomen waren. Juist terwijl de bezoekers in Zweden waren, werden te Ljungby proeven genomen met machines voor de meest economische bereiding der brandstof. Die proeven verwekten groote belangstelling en er waren vertegenwoordigers aanwezig uit bijna elk land in
- 220 Europa. Ook wordt vermeld, dat er een school bestaat, waar men les kan krijgen in alles wat met de turfindustrie in verband staat. Het adres dier school is "Torf-Skolan", Emmalunga, Zweden, en zij staat onder directie van den Heer A. Anrejs. Men schijnt in Ierland groote waarde te hechten aan een uitvoerig rapport over de
- 225 Nederlandsche veencultuur, want vroeg of laat moet een dergelijk systeem, als in Nederland gevolgd wordt, ook in Ierland ingevoerd worden.
- Maar er zijn bezwaren. Want de Iersche venen liggen op ongemakkelijke plaatsen en de werklieden moeten steeds groote afstanden afleggen om er te komen. Vele dier venen zijn van mindere hoedanigheid voor het maken van turf. De goedkoope gelegenheden van vervoer ontbreken, want de Iersche kanalen helpen niet en de spoorwegen eischen te
- 230 hooge vrachten. Op vele plaatsen zijn de prijzen der venen te hoog en het stelsel om ze te verpachten maakt dat ze op weinig economische wijze bewerkt worden. Goed weer, goede wegen en goedkoope arbeid zijn in Ierland schaarsch.
- Zulke bezwaren tellen nog al mede en de vooruitzichten zijn dus voor Ierland niet bijzonder gunstig. Toch bestaat de meening, dat verdere proefnemingen op groote
- 235 schaal gewenscht zijn. Nederland heeft millioenen uit zijn venen gehaald en Zweden begint dit voorbeeld te volgen.
- Waarom dan Ierland niet?
- Vooralsnog is het voornaamste doel de Ieren te leeren hoe zij goedkoopere een betere turf kunnen krijgen.
- 240 Zekere Kolonel Warburton, een Ier, heeft onlangs aan Sir Horace Plunkett ernstig verweten, dat hij in zijn boek over: 'Ireland in the New-Century', - een boek, dat terecht zeer geprezen wordt en verdient in veler handen te komen - van de
- 245 mogelijkheid om van de Iersche venen partij te trekken, bijna geen gewag maakte, blijkbaar daaruit opmakende, dat deze bron van volkswelvaart door den onder-voorzitter van het Iersche Landbouwdepartement verwaarloosd werd.
- Uit het bovenstaande blijkt voldoende, hoezeer hij zich vergist heeft, want toen de heethoofdige kolonel schreef, had de Heer Plunkett reeds uitgebreide proeven laten nemen en deskundigen uitgezonden,

250 5 januari 1906 **Volkswelvaart.**

Het moet voor de socialistten alles behalve aangenaam zijn, dat er thans onder meer zeer invloedrijke mannen optreden, bij welke ook zeer gefortuneerden, zooals het mij goed bekend oud-Tweede Kamerlid, den heer J. Truijen, die hun de wapens uit de hand slaan, waar het geldt de belangen van den minderen stand te behartigen.

255 Citeeren wij vooreerst den heer H. A. Van Dalsum, notaris te Hulst, die onlangs

wederom eene brochure in het licht gaf onder den titel: "Rondom Pachtcontract II", waarin hij den treurigen toestand beschrijft der arme pachters, nu ook van het Kroondomein. – Terecht toont de mij bekende heer Van Dalsum in zijne brochures aan, dat het voor de pachtboeren in Zeeland met den besten wil ter wereld niet mogelijk is om vooruit te komen, zoolang geen betere, wettelijke regeling der pachtcontracten gemaakt wordt.

Zou het elders ten onzent veel beter zijn dan in Zeeland? Het blijkt van niet. Althans de vergadering van den Nederl. Boerenbond, die den 15n Dec. te Utrecht gehouden werd, was van hetzelfde gevoelen.

Ook daar kwam men met algemeene stemmen tot de conclusie, dat de toestand der arbeiders niet kan verbeterd worden, als niet eerst voor de boeren, vooral voor de pachtboeren, gezorgd wordt, wijl dezen er over het algemeen slechter aan toe zijn dan de arbeiders zelve.

Vandaár de benoeming eener commissie, bestaande uit de heeren J. Truijen, burgemeester te Meijel, lid der Prov. Staten en voorzitter van den Limburgschen Landbouwbond; jhr mr De Wykerslooth de Weerdesteyn, voorzitter van den Utrechtsehen Boerenbond, en A. Pauwen, onder-voorzitter van den Nederl. Boerenbond te Pannerden, die een onderzoek zullen instellen naar den toestand der arbeiders ten plattelande en het ontwerp-arbeidscontract.

Dat bij eene commissie, waar de heer J. Truijen aan het hoofd staat, – theoreticus en practicus – geen half werk zal verricht worden, of dat het geen wassen neus zal zijn, zooals de socialisten telkens beweren, wanneer door kapitalisten of door de zoogenaamde bourgeoisie iets in het belang der proletariërs gedaan wordt, daarvoor kan als bewijs dienen, de zeer florissante toestand, waarin thans de Limburgsche landbouw gekomen is, zooals ik in mijn artikel onder het opschrift: "Limburg voorheen en thans", opgenomen in "De Tijd" van 3 Sept. l.l. en overgenomen in "De Morgenpost", alsook door "De Nieuwe Koerier" te Roermond, nog met voorbeelden heb aangetoond. Wie met het platteland bekend is, kan er zich van overtuigen, vooral langs de bloeiende Limburgsche peeldorpen, waar schier alles eigendom der bewoners is, hoeveel de toestand daar beter wordt in vergelijking met die plaatsen, waar meest alle pachters wonen. Dit voorkomt ook de zoo noodlottige trek der landarbeiders naar de steden. Doch hierbij behooren ook goede communicatiewegen. In Engeland en Amerika zoekt men tot eigendom zeer practische middelen.

Voor de kolonisatie zullen geschikte arbeidersfamilies uitgezocht worden, die elk ongeveer 2 hectaren bouwland zullen ontvangen, met een daarbij behoorend huisje, vee, werktuigen, zaad enz., benodigdheden voor het drijven dier kleine boerderij. In den eersten tijd zullen de families der kolonisten door het Leger des Heils (1) van beschikbaar gestelde gelden onderhouden worden, totdat zij in staat zijn in hun eigen onderhoud te voorzien. De kolonisten zullen het kapitaal van hunne bezitting over een aantal jaren moeten terugbetalen met een jaarlijksche rente van 5 pCt, die aldus verdeeld wordt: 3 pCt voor het kapitaal, 1 1/4 pCt voor een fonds tot uitbreiding der kolonisatie en 3/4 pCt ter vergoeding van de onkosten, die het Leger heeft gemaakt. Wanneer de kolonisten het geheele bedrag hebben afgelost, zullen zij het eigendomsrecht hunner bezitting ontvangen, doch op voorwaarde, dat geen enkele plaats ooit voor den verkoop van sterken drank zal worden gebruikt. Dus ook alcohol uitgesloten.

In Limburg o. a. hebben gemeentebesturen steeds andere middelen ter hand genomen om den bewoners hun eigen erf te verschaffen. Naar de behoeften werden steeds af en toe woeste gemeentegronden bij kleine perceelen van 1, 1/2 of 1/4 hectare verkocht aan de ingezetenen (soms ook nog op termijnbetaling) zoodat elkeen tot aankoop in staat was en zelf-cultiveering. En vooral thans worden die gronden volgens de nieuwste landbouwstelsels zeer productief gemaakt. Men heeft dáár dus het eigen erf zeer in de hand gewerkt. Eveneens de ontwikkeling van den landbouwstand.

Toen vroeger eens de rijke gemeente Deurne een groot gedeelte van hare zeer uitgestrekte Noordbrabantsche peel aan de maatschappij Helenaveen (thans een groot dorp) had verkocht, nam die gemeente naderhand verdere exploitatie dier veengronden zelf ter hand, om meester van het terrein te blijven. Dus uitsluiting der maatschappijen, waar het anders kan gedaan worden in het belang der ingezetenen, hier: den kleinen man.

Dáárdoor heeft die, bij noeste vlijt en kennis van het vak de beste gelegenheid om in zijn eigen onderhoud te voorzien of vooruit te komen in de wereld. Bij duizenden zijn ze aan te wijzen, die zóó hun doel bereikt hebben, dat is: een ruim bestaan voor hen zelve en hunne kinderen, iets wat hun anders wellicht niet mogelijk ware geweest. Vandaár ook geen socialisme bij zulke landlieden.

J. HENDRIKX.
Amsterdam, 1/1 '06.

(1) Bij de loffelijke vermelding te dezer plaatse van de werkzaamheid van het "Leger des Heils" schijnt ons eenig voorbehoud niet overbodig. Heeft men zekerheid, dat de philanthropische werkzaamheid van het "Leger", welke op zichzelf beschouwd, alle waardeering verdient, afgescheiden blijft van propaganda voor een godsdienststelsel, hetwelk geheel en al tegen de katholieke leer indruischt? Red. T.

14 augustus 1906 **Voorheen en thans.**

Indien men vergelijkt de toestanden van voorheen en thans – hier wordt bedoeld een vijftig tal jaren geleden – niet alléén wat de steden en vooral de geschiedenis van Amsterdam betreft, maar ook een parallel trekt met de vroegere toestanden van sommige dorpen, dan zal men daarin zeer groote veranderingen, in veel gevallen verbeteringen, kunsjen bespeuren. De primitieve toestanden van het platteland zijn ook eigenaardig met die van up-to-date.

Nemen wij bijv. maar het in het midden, op ongeveer vier uur afstands van de steden Helmond, Weert, Roermond en Venlo gelegen Limburgsche dorp Meijel.

Op eene onlangs verschenen kaart van Nederland, die men bij eenige Amsterdamsche boekhandelaars voor de ramen zag hangen, kwam ook dit dorp voor, alhoewel veel andere, zelfs grootere, in de omgeving waren weggelaten.

Wellicht hebben de sedert lang hangende quaestieuze tramplannen tusschen Helmond, Roermond en Venlo, waarvan Meijel het centrum was, ook hiertoe een steentje bijgedragen, alsook zijn bloei. De primitieve toestanden duiden nog aan, dat dit dorp vroeger geheel en al omgeven was van lagere veengronden en moeielijk begaanbare wegen. Vandaar dat ook zelfs Van Dale's Woordenboek der Nederlandsche taal, spreekt van: »Mijl op Zeven of Zevenen«, waardoor een- lange omweg tusschen de twee naburige dorpen, Meijel en Sevenum wordt aangeduid.

Thans heeft men ook daar mooie kiezel of grintwegen. Deze beide, mij door vroeger verblijf goed bekende landbouwdorpen, behooren wellicht tot de meest welvarende inwoners van geheel Limburg. Eens, toen ik met een geestelijke sprak, die ook door verblijf, met beide gemeenten bekend was, antwoordde deze mij hierop: »ja, maar wat in Meijel slechts zilver is, dat is in Sevenum goud.«

Deze juiste, laconische uitdrukking heb ik steeds onthouden.

In Meijel was zijne eerw., toen pastoor en daarvoor kapelaan te Sevenum.

In het »N. v. d. D.« las ik eenigen tijd geleden eene beschrijving van voorheen en thans over een dorp in Drenthe. Dit bracht mij op het denkbeeld dit ook eens te doen voor »De Tijd« over het dorp Meijel. De primitieve toestanden van vroeger, zijn thans geheel verdwenen. De goede oude tijd – als men het zoo noemen wil – heeft plaats gemaakt voor andere gewoonten of gebruiken, meer en meer steeds. De toenemende bevolking is thans ook vermengd met die van andere plaatsen. Doordien de omringende gemeente-gronden een veertig à vijftig tal jaren geleden grootendeels woest én ledig lagen, had elk inwoner de volle vrijheid naar welgevallen hiervan gebruik te maken. In den zomer hoorde men van verre den koeherder op de schalmel of hoorn de reveille blazen. Dan werden de meeste staldeuren wijd open gezet, het vee werd losgelaten, dat door instinkt gedreven zich als van zelf voegde bij den troep, om zoo op een half uur afstand in de veenderijen gras of jong heidekruid te gaan grazen, en tegen den avond weder huiswaarts gedreven werd. Ook gansche kudden schapen bedekten de hooger gelegen heidegronden.

In de toendertijd nog bestaande veengronden – thans zijn deze er niet meer, maar er is reeds veel bouw- en weiland – voorzag zich ieder niet alleen van brandstoffen voor eigen gebruik, doch ook turf werd verkocht en vervoerd naar Roermond en gehaald van andere Maasstreken. Thans stookt men zelf ook steenkool. En de gemeente-gronden zijn bij kleine perceelen van $\frac{1}{2}$ of 1 Hectare aan de inwoners verkocht, zoodat elkeen naar welgevallen daarvan gebruik kan maken, en deze in cultuur brengt volgens de nieuwste stelsels. Groote, vreemde grondeigenaars heeft men daardoor belet zich meester te maken van het terrein. Dat de gronden voor de gemeente daar door niet zoo duur werden verkocht, is zeel begrijpelijk; doch dit alles komt weer ten goede aan de ingezetenen. Vandaar geen struggle for life.

Hieruit ziet men, hoe de gemeente-besturen de belangen der ingezetenen kunnen behartigen, al is het dan ook niet tot stijving der gemeentekas. Onlangs las ik van eene gemeente in onze noordelijke provinciën – ik meen het was in Overijssel –, die wel gaarne veel woest liggende terreinen zou verkoopen aan de ingezetenen, maar hiertoe niet overgaat, uit vrees dat een zekere in de nabijheid wonende baron die gronden weder alle zou aankopen.

In onze zuidelijke gewesten weet men hierop wel een uitweg te vinden, ook door intrekking bij het verkoopcontract bij een verdacht geval. Zoo nam eenige jaren geleden de rijke Noord-Brabantsche gemeente Deurne zelf de

390 exploitatie van hare veruitgestrekte peelgronden ter hand, nadat zij vroeger een gedeelte aan de maatschappij Helenaveen – thans een dorp – had verkocht en deze
 395 steeds nog erop aandrang veel meer woest liggend terrein aan te koopen. Zoo bezit ook de eveneens aan Meijel grenzende gemeente Asten een grooten rijkdom in hare
 400 uitgestrekte peelgronden, doch minder dan Deurne. Van welk groot gewicht, het is »der boeren eigen erf«, ziet men aan Rusland. Daar bezit de adel, ongeveer 15 maal
 405 zooveel, en de stadsburger heeft nog bijna 2 maal zooveel als de boer. En zéér groot is nog het aantal dezer laatsten, die in het geheel geen eigendom bezitten. Dat
 daardoor dezelfde soort grond slechts het derde deel vruchten oplevert van dien in ons land, wat de grootte betreft, is geenzins te verwonderen. Tengevolge der armoede
 lom de plattelandsbevolking, zich niet ontwikkelen. Welke treurige toestanden ook daardoor ontstaan, hiervan levert thans Rusland ons dagelijks het bewijs. Welvaart
 der plattelandsbevolking is dus hoofdzaak. De liberalen ten ontzient beweerden alles in orde te krijgen met het onderwijs; doch dit heeft geen steek gehouden, maar wèl
 kan geconstateerd worden, dat in die gemeenten, waar ook de kleine man tot welvaart kan komen, de minste misdaden voorvallen, wegens meer beschaving. Vele dergelijke
 plaatsen in het zuiden zou ik hier kunnen citeeren, om dit met bewijzen te staven. Vechtpartijen enz. bestaan enkel onder de geringe volksklasse.
 Amsterdam, 10 Aug. '06.
 J. HENDRIKX.

410 P. S. Vorenstaand artikel en deze laatste conclusiën, wat het onderwijs der liberalen en de beschaving betreft, waren reeds geschreven, toen ik de redevoering las, die de burgemeester van Venlo, de heer Van Rijn, dezer dagen sprak bij gelegenheid der vergadering van het N. ? G. aldaar, en waarop »De Tijd« en »De Morgenpost« terecht eene zeer juiste aanmerking maakt in het no. van 11 Aug. Wanneer de burgemeester van Venlo eens in zijne omgeving wil rond zien, bijv. in het noorden van Limburg en in het oostelijk deel van Noord-Brabant, waar betrekkelijk
 415 zeer weinig misdaden voorkomen in vergelijking van andere plaatsen, dan zal hij zich kunnen overtuigen, dat dit alles met onderwijs niets te maken heeft, en dat ook zijn bewering geen steek houdt. Aangezien mij die streek door het onderwijs bekend is, tart ik hem en elk
 420 voorstander van openbaar onderwijs uit met feiten aan te toonen, dat ook mijne conclusiën geen steek houden; en ik beweer dat het openbaar onderwijs in dit opzicht volkomen fiasco heeft gemaakt.
 Amst. 11 Aug. '06. J.H.

25 augustus 1906 **Geheel alleen.**

425 Wanneer men per Staatsspoor noord- of zuidwaarts de lijn passeert tusschen de stations Venlo-Helmond, of beter, de daar tusschen liggende stations Horst-Deurne, dan treft men daar aan in het midden van de Noord-Brabantsche Peel de geheel alleen
 430 liggende Halte Helenaveen, en op een groot half uur afstands daarvan ziet men de boomen en huizen van dit jonge dorp, welks oorspronkelijke bewoners – veel Friezen en anderen uit onze noordelijke gewesten – zich een halve eeuw geleden, tijdens de
 435 ontginning van die peelgronden voor turf en het cultiveeren aanvankelijk van boekweit, aldaar hebben nedergezet. Wie zou vroeger vermoed hebben, de naam dezer plaats naderhand zooveel genoemd zou worden, zooals men nu dezer dagen weer kan lezen in alle bladen bij gelegenheid der succes-volle ontdekking van steenkool onder
 440 leiding van den ingenieur-directeur mr. Van Waterschoot van der Gracht? De bodem aldaar schijnt een dubbele waarde te hebben, namelijk: eerst de eenige meters dikke laag veengrond en daaronder, al is het ook tot een aanzienlijke diepte, de laag steenkool.
 Ouderen van dagen in die streek herinneren zich nog, dat die uren ver uitgestrekte, woestliggende oer-moerasgronden ongenaakbaar waren. Enkel in den zomer bij sterke
 445 droogte of strenge vorst in den winter, kon de jager ter opsporing van het overvloedige wild daarin met moeite doordringen. Van wegen of paden geen spoor. Alles was één wildernis!
 Vanaf de Limburgsche dorpen Meijel, Helden, Sevenum, Horst, Venraai tot het Noord-Brabantsche dorp Deurne, en nog vele andere tot Vierlingsbeek toe, was geen levende
 450 ziel te vinden. Wie een blik werpt op de kaart van Nederland, kan zich van de groote oppervlakte dier Noordbrabantsche peel overtuigen.
 Hebben de steden soms oude geschiedenissen, overleveringen of legenden, sommige dorpen, ook zelfs deze peel, is niet geheel zonder sage.
 Op een paar uren afstand van Meijel en Helden vond men in deze drassige, uitgestrekte peel een paar groote meren, genaamd, zooals ik mij herinner, groot en klein
 "Soemermeer" wellicht afgeleid van het Duitsche woord "Sumpf", dat beteekent: moeras, wjl in het Limburgsche dialect hier en daar vele verbasterde Duitsche woorden

455 voorkomen. Aangezien bijna nooit iemand zóóver tot aan die meren, wegens den natten
veengrond, die geen afwatering had, kon doordringen zonder in den drassigen bodem of
de moeraspoelen te verzinken en zelfs bij sterke vorst in den winter, wegens de
oneffenheden van den bodem, zelfs de wildstrovers hiertegen opzagen, zoo trokken die
afgelegene meren daar te meer de bijzondere aandacht" en werd wel eens de vraag gedaan,
460 hoe die er toch gekomen waren. De legende nu zei, dat daar in overoude tijden twee
kerken zouden gestaan hebben, die bij een zondvloed, als alles overstroomd werd, daar
in den grond verzonken zouden zijn, en dat, als men een cent in het water van een
dier diepe meren wierp, men de klok van een dier kerktorens nog hoorde tikken. Dat
zulke sages in den goeden, ouden tijd, toen men algemeen ook nog aan heksen en spoken
465 geloofde, zeer grooten indruk maakten op het volk, is licht te begrijpen.
Hoe nu daar "geheel alleen" liggende meren uit den alouden tijd immer bleven bestaan
te midden van de zeer diepe lagen veengronden, en dat deze niet als van zelve zich
langzamerhand ook vulden, is een quaestie moeilijker op te lossen. Eens, toen ik deze
vraag hoorde stellen aan den heer Dekkers uit 's Hertogenbosch, die destijds het
470 oppertoezicht had over de exploitatie en droogmaking door afgraving met kanalen,
zoodat het overtollige water langs Meijel tot Neer naar de Maas werd afgevoerd, gaf
deze als zijne meening te kennen, dat het water in die quaestieuze meren zoo'n
opborrelende werking had, dat van zelf vullen door aangroei onmogelijk was.
Integendeel, bij wind en golfslag, om zoo te zeggen, alles opslopte en door
oplossing alles deed verdwijnen of vergaan.
475 Dat deze veronderstelling zoo geheel ongegrond niet was, kan men zekerlijk afleiden
uit de geschiedenis van de Haarlemmermeer.
Immers, ook dit water breidde zich hoe langer hoe meer uit, zoodat het voor de
omgeving gevaarlijk werd en langzamerhand zelfs Amsterdam begon te bedreigen. Men
heeft toen aan dezen waterwolf paal en perk gesteld door tot leegmaling of demping
480 over te gaan.
De peel echter kan men voldoende droog leggen door afgraving, wijl het terrein zoo
ver boven A. P. gelegen is, dat de waterval naar de Maas op vier uren afstand kan
plaats hebben.
Ook de gemeente Deurne, die, zooals ik eenige dagen geleden in mijn artikel "Voorheen
485 en thans" (De Tijd" van 14 Aug.) vermeld heb, de naast hare vroegere aan de
maatschappij Helenaveen verkocht hebbende gelegen terreinen, de exploitatie zelf
heeft ter hand genomen, en eveneens een kanaal, parallel met het andere, heeft laten
graven, handelt evenzoo.
Deze kanalen staan in verbinding met de Noordervaart te Meijel, en deze heeft op hare
490 beurt weer verbinding met de op ruim een paar uren afstand gelegen Zuidwillemsvaart
te Nederweert, zoodat er met dezen waterweg communicatie is met Maastricht en 's
Hertogenbosch en verder. De niet geheel voltooide en vervallen Noordervaart, gegraven
onder Napoleons tijd, liep van Weert tot Venlo. Bij de exploitatie van het Helenaveen
is deze bevaarbaar gemaakt van Nederweert tot Meijel en later tot Helden. In de
495 eerste jaren der exploitatie van deze peelgronden werd de bovenste laag uitsluitend
bezaaid met boekweit, nadat in het voorjaar een dun laagje werd omgehakt en
drooggemaakt, zoodat de uren-ver in den omtrek van deze duizenden hectaren
opstijgende, onaangename rook de zon verduisterde. Thans is men met het cultiveeren
van dit teer gewas opgehouden. Men heeft het over een anderen boeg gewend door het
500 hooge veen als turfmoelm aan den man te brengen. Dáárna komt de turf. Heeft men nu ook
nog succes met de daar onder liggende laag steenkool, dan stijgt daardoor nog weder
de reeds aanzienlijke waarde van de Noord-Brabantsche Peel, zoodat de waarde dan niet
bij benadering kan bepaald worden.
Wie zou zóó iets vóór vijftig jaren hebben kunnen vermoeden?
505 Amsterdam, 19 Aug. 1906.
J. HENDRIKX

Personenregister

Staatsraad Moltzer, toen hoogleraar te Amsterdam.....	1
Professor d'Aulnis.....	1
mr Z. v. d. Bergh in het Sociaal Weekblad.....	2
de heer De Boer voor de Vereeniging van de Staathuishoudkunde en de Statistiek.....	2
dhr Vorsterman van Oyen.....	2
I. H. C. HEIJSE.....	3
heeren A. S. Longh en A. Reeves.....	3
Heer Tatlow.....	3
Heer Van de Blocquery.....	3
Dr. Von Feilitzen, directeur van het proefstation.....	4

Naspeuringen van Paul Theelen: Geheel alleen

onder directie van den Heer A. Anrejs.....	4
Kolonel Warburton, een Ier.....	4
Sir Horace Plunkett.....	4
J. Truijen.....	4
H. A. Van Dalsum, notaris te Hulst.....	4
jhr mr De Wykerslooth de Weerdesteyn.....	5
A. Pauwen, onder-voorzitter van den Nederl. Boerenbond te Pannerden.....	5
J. HENDRIKX.....	5
burgemeester van Venlo, de heer Van Rijn.....	7
ingenieur-directeur mr. Van Waterschoot van der Gracht.....	7
heer Dekkers uit 's Hertogenbosch.....	8